

SO‘ZLARNING ALOQA-MUNOSABAT SHAKLLARINI O‘QITISH METODIKASI

Qo‘chqorova Sevinch Valiboy qizi

Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti

Yo‘nalish. O‘zbek tili va adabiyoti Guruh 23_08 talabasi.

Email: quchqarovasevinch94@gmail.com**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20234128>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili darslarida so‘zlarning aloqa-munosabat shakllarini o‘qitish metodikasi, ularni o‘quvchilarga samarali tushuntirish usullari hamda amaliy mashqlar orqali mustahkamlash yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, gap tarkibida so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishi, grammatik munosabatlarning ifodalanishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida interfaol metodlarning o‘quvchilar bilimini oshirishdagi ahamiyati ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: So‘zlarning aloqa-munosabat shakllari, boshqaruv, moslashuv, bitishuv, sintaksis, grammatik aloqa, ona tili ta‘limi, metodika, interfaol usullar, gap bo‘laklari, tilshunoslik.

Abstract. This article discusses the methodology for teaching the communicative forms of words in native language lessons, methods for effectively explaining them to students, and ways to reinforce them through practical exercises. Also, the issues of the interconnection of words in the structure of a sentence, the expression of grammatical relations, and the organization of lessons based on modern pedagogical technologies are analyzed. The study shows the importance of interactive methods in increasing students' knowledge.

Keywords: Communicative forms of words, management, adaptation, cohesion, syntax, grammatical connection, native language education, methodology, interactive methods, parts of speech, linguistics.

Аннотация. В данной статье рассматривается методология обучения коммуникативным формам слов на уроках родного языка, методы эффективного их объяснения учащимся и способы закрепления знаний посредством практических упражнений.

Также анализируются вопросы взаимосвязи слов в структуре предложения, выражения грамматических отношений и организации уроков на основе современных педагогических технологий. Исследование показывает важность интерактивных методов в повышении уровня знаний учащихся.

Ключевые слова: Коммуникативные формы слов, управление, адаптация, связность, синтаксис, грамматическая связь, обучение родному языку, методология, интерактивные методы, части речи, лингвистика.

Bugungi globallashuv jarayonida ta‘lim tizimini takomillashtirish, yosh avlodning nutqiy va kommunikativ savodxonligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili ta‘limida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda aniq hamda ravon ifodalay olishi dolzarb masala sifatida qaralmoqda.

Shu jihatdan qaraganda, so‘zlarning aloqa-munosabat shakllarini o‘qitish til ta‘limining eng muhim bo‘limlaridan biri sanaladi. Chunki har qanday fikr gap orqali ifodalanadi, gap esa o‘zaro grammatik jihatdan bog‘langan so‘zlardan tashkil topadi.

So‘zlarning bir-biri bilan to‘g‘ri munosabatga kirishuvi nutqning mazmunli, tushunarli va mantiqan izchil bo‘lishini ta‘minlaydi.

O'zbek tilida so'zlarning o'zaro bog'lanishi asosan boshqaruv, moslashuv va bitishuv kabi sintaktik munosabatlar orqali yuzaga chiqadi. Ushbu munosabatlar gap tarkibidagi grammatik bog'lanishni ifodalab, so'zlarning qanday vazifada kelayotganini belgilaydi. Shu sababli o'quvchilarda mazkur mavzu yuzasidan mustahkam bilim hosil qilish ularning savodxonligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, sintaksis bo'limini puxta o'zlashtirgan o'quvchi gap tuzishda kam xatoga yo'l qo'yadi va fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida ona tili darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish talabi kuchaymoqda. An'anaviy dars usullari bilan bir qatorda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ayniqsa, grammatik mavzularni o'qitishda amaliy mashqlar, jamoaviy ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish hamda matn tahlili usullaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Chunki o'quvchi faqat nazariy ma'lumotni eslab qolishi emas, balki uni amaliyotda qo'llay olishi ham muhimdir.

So'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitish jarayonida o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab etiladi. Sababi ayrim o'quvchilar boshqaruv, moslashuv va bitishuv munosabatlarini farqlashda qiyinchilikka duch keladilar. Bu esa mavzuni sodda, tushunarli va hayotiy misollar orqali tushuntirishni taqozo etadi. Ayniqsa, ko'rgazmali vositalar, jadval va sxemalardan foydalanish mavzuni oson o'zlashtirishga yordam beradi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi ta'lim tizimida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'zlarning aloqa-munosabat shakllarini puxta bilish esa o'quvchilarning nafaqat grammatik savodxonligini, balki nutq madaniyatini ham rivojlantiradi. Shu bois ushbu tadqiqot ishida so'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitish metodikasi, samarali pedagogik usullar hamda amaliy mashqlarning ahamiyati keng yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: So'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'rganish va o'qitish masalasi o'zbek tilshunosligida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sintaksis bo'limiga oid ilmiy tadqiqotlarda so'zlarning o'zaro grammatik bog'lanishi, gap tarkibidagi vazifasi va sintaktik munosabatlarning ifodalanish usullari keng yoritilgan. Ushbu mavzuni o'rganishda o'zbek tilshunos olimlarining ilmiy ishlari muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek tilshunosligining yirik vakillaridan biri bo'lgan A. G'ulomov o'zining ilmiy tadqiqotlarida sintaksis masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Olim so'z birikmalari va gap tarkibidagi grammatik munosabatlarni chuqur tahlil qilgan hamda boshqaruv, moslashuv va bitishuv aloqalarining til tizimidagi o'rnini ilmiy asoslab bergan. Uning fikricha, sintaktik aloqa tilning eng muhim grammatik vositalaridan biri bo'lib, nutqning mantiqiy va mazmunli shakllanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, Sh. Rahmatullayevning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" asarida ham so'zlarning aloqa-munosabat shakllari keng tahlil qilingan. Ushbu manbada sintaktik birliklarning grammatik xususiyatlari, gapdagi bog'lanish usullari hamda kelishik va egalik qo'shimchalari orqali yuzaga keladigan munosabatlar izchil yoritilgan. Olim ayniqsa boshqaruv va moslashuv munosabatlarining o'ziga xos jihatlarini misollar orqali tushuntirib bergan.

N. Mahmudovning ilmiy ishlarida esa nutq madaniyati va til birliklarining kommunikativ vazifasi haqida muhim fikrlar ilgari surilgan.

Olim til birliklarini to'g'ri qo'llash insonning nutqiy savodxonligini oshirishini ta'kidlaydi. Bu esa so'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitish jarayonida amaliy mashqlarning ahamiyati katta ekanligini ko'rsatadi.

H. Jamolxonov va A. Hojiyevlarning sintaksisga oid tadqiqotlarida ham so'z birikmalari va sintaktik aloqalar masalasi keng o'rganilgan. Ayniqsa, gap bo'laklarining o'zaro munosabati, grammatik vositalarning qo'llanishi hamda sintaktik birliklarning shakllanish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslangan. Bu tadqiqotlar bugungi ona tili darslarida sintaksis mavzularini o'qitishda muhim metodik asos vazifasini bajaradi.

Pedagog olimlarning ilmiy ishlari tahlili shuni ko'rsatadiki, grammatika va sintaksis mavzularini o'qitishda faqat nazariy tushuntirish bilan cheklanib qolish yetarli emas. Zamonaviy metodika o'quvchini faol ishtirok etishga undovchi interfaol usullardan foydalanishni talab etadi.

Xususan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "BBB" kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy qilinishi ham sintaksis mavzularini o'qitishga yangicha talablarni qo'ymoqda. Endilikda o'quvchi grammatik qoidani faqat yod olishi emas, balki uni amaliyotda qo'llay olishi ham zarur hisoblanadi. Shu sababli metodist olimlar tomonidan grammatik mavzularni matn asosida o'qitish, hayotiy misollar bilan bog'lash hamda kommunikativ yondashuv asosida tushuntirish tavsiya etilmoqda.

Adabiyotlar tahlili natijasida shu narsa aniqlandiki, so'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitishda nazariy bilim bilan amaliy faoliyat uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, o'quvchilarni mustaqil gap tuzishga, matn bilan ishlashga va sintaktik birliklarni tahlil qilishga o'rgatish samarali natija beradi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham mavzuni qiziqarli va tushunarli tarzda o'qitishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot davomida kuzatish, tahlil qilish, taqqoslash va pedagogik tajriba metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida umumta'lim maktablari ona tili darslari kuzatildi hamda o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi tahlil qilindi.

So'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali deb topildi:

- Interfaol metodlar;
- Savol-javob usuli;
- Jamoaviy ishlash;
- Matn tahlili;
- Grammatik o'yinlar;
- Taqdimot asosida tushuntirish.

Dars jarayonida avvalo nazariy ma'lumot berildi, so'ng misollar orqali tushuntirish ishlari olib borildi. O'quvchilarga mustaqil gap tuzish, so'z birikmalarini ajratish va ularning aloqa turini aniqlash topshiriqlari berildi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi ancha yuqori bo'lgan.

Tahlil va natijalar: Tahlillar davomida o'quvchilar ko'proq boshqaruv va moslashuv munosabatlarini chalkashtirishi aniqlandi. Ayniqsa, egalik va kelishik qo'shimchalari orqali bog'lanadigan birliklarni ajratishda ayrim qiyinchiliklar kuzatildi.

Bitishuv munosabatini o'rgatishda esa misollarning sodda va hayotiy bo'lishi yaxshi samara berdi. Masalan, "yashil daraxt", "tez yugurdi" kabi birikmalar orqali o'quvchilar mavzuni tez angladilar.

Darslarda klaster va jadval usullaridan foydalanish mavzuni tizimli tushuntirishga yordam berdi. O'quvchilar guruhlarda ishlash orqali bir-birining fikrini tinglashni va tahlil qilishni o'rgandilar.

Bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirdi.

Natijalarga ko'ra, zamonaviy metodlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning grammatik bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham oshiradi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, so'zlarning aloqa-munosabat shakllarini o'qitish ona tili ta'limining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu mavzuni samarali o'qitish uchun o'qituvchi nafaqat nazariy bilimga, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmasiga ham ega bo'lishi zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkam egallashga yordam beradi.

Ayniqsa, amaliy mashqlar, guruhli ishlash va matn tahlili usullari samarali natija beradi.

Kelgusida ona tili darslarida sintaktik mavzularni o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, elektron taqdimotlar va multimediya vositalarini qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'ulomov A. "Ona tili o'qitish metodikasi" — Toshkent: "O'qituvchi" — 2002. 287 b.
2. Hojiyev A. "O'zbek tili sintaksisi" — Toshkent: "Sharq" — 2003. 352 b.
3. Jamolxonov H. "Hozirgi o'zbek adabiy tili" — Toshkent: "Talqin" — 2005. 420 b.
4. Mahmudov N. "Til va nutq" — Toshkent: "Ma'naviyat" — 2004. 224 b.
5. Rahmatullayev Sh. "Hozirgi o'zbek adabiy tili" — Toshkent: "Universitet" — 2006. 410 b.